

жения, които могат да се успоредяват с литературни паметници на друга нация. В многобройните си по-големи и по-малки публикации проф. Арнаудов характеризира най-важните български поети и творби. Той е посветил също множество изследвания на българското народно творчество. Също и ехото, което предизвиква неговите постижения, показва ясно, че Арнаудов е една личност от висок научен ранг.“ В продължение авторът на писмото изтъква интересите му към методологическите и психологическите въпроси на литературното творчество, определя книгата му за Гьоте като „един от най-оригиналните чуждестранни (извъннемски) опити за правилна обща оценка на сравнителното литературознание и по-специално в изучаването на немската литература, след което заключава: „В това отношение той има за нас по-особено значение като посредник на немската култура в Югоизточна Европа“ (с. 89).

Така изложените основания били оценени положително и с писмо от 4 юни 1940 г. М. Арнаудов е уведомен официално от декана на Философския факултет, че е избран за почетен доктор на университета в гр. Мюнстер. На 12 юли 1940 г. в Аулата на СУ „Климент Охридски“ се връчва почетният диплом на Михаил Арнаудов, който по този повод изнася лекция на тема „От Хердер до Раковски“.

5. *Волфганг Геземан*. „За Българското възраждане: диахрония, синхрония, динамика“.

Това свое изследване авторът започва със следното твърдение: „Има три върхови постижения, които българската култура внася в общата култура: 1. Златният век на старата българска държава...; 2. Българската народна поезия като художествен израз на народното самоутвърждаване; 3. Възраждането през XVIII—XIX в. като воля за буржоазно национално издигане чрез използването на духовни и политически средства, създадени от Европейското просвещение“ (с. 193).

И се спира на Българското възраждане с оглед на становищата, които допринасят да се осветли характерът му. От такава гледна точка той преценява състоянието на проблема в научната литература и подчертава едно от застъпните в нея основни схващания: Българското просвещение се поставя в съотношение със Западна Европа и това отговаря на историко-диалектичната схема „от феодализма към буржоазния хуманизъм“.

Тази позиция е, общо взето — пише В. Геземан, — приемлива. Но понеже не съществува оформена представа за българския Данте, Петрарка, Леонардо да Винчи, лесно се допуска грешката Възраждането да се разглежда като един механичен резултат от „вливания“, или пък като „чудо на века“ (*säkulares Pfingstwunder* — с. 194). Тези концепции — мисли авторът — са преднамере-

но подсилени, тенденциозни, поради което и поставя големия въпрос: Къде е истината? Той се застъпва за такъв компаративен подход, който би дал възможност „единичните факти на Възраждането да приемат контрастна материя“ и така да се открият еднакво диахронията, синхронията и динамиката на извършваните се преобразования.

Предмет на подробен анализ са две страни на българския културно-национален развой, видени през призмата на Просвещението: а) появата на новата историческа мисъл и идейния образ на П. Хилендарски; б) размахът на училищното образование у нас от килийните училища до възприемането на нови учебни форми през XIX в. и значението на П. Берон като личност от нов тип. В Геземан изразява принципно несъгласие с авторите, които отричат просвещенското начало у Паисий, аргументирайки се с неговата мирогледна отдалеченост от хеленоцентричния възглед, т. е. от въпроса, „Дали слънцето се върти около земята или обратното?“ Много съдържателна е в този смисъл полемиката му с Емануел Турчински (с. 198) — един от съвременните привърженици на тезата за „непросвещенската“ мисловност и манталитет на Паисий. Вместо към отсъствието на външни съвпадения немският българист насочва вниманието към контекста на „История славянобългарска“ и познатата истина, че наред с много други неща „Просвещението носи в себе си първоелементите на националното и социалното пробуждане и притежава, общо взето, един демократичен ефект.“ В хода на подобни определения, уместни уточнения и съпоставки, които в рамките на българската и гръцката история отвеждат към еволюцията на възгледите за просветата и знанието след Й. Братати, авторът оценява дамаскините като пример за едно „ембрионално Просвещение“, което би могло да се възприеме като „лек резонанс на Европейското просвещение“. И подчертава: „Оттук и заключението, че Паисий означава коронясването на ранното Българско просвещение“ (с. 198). Така формулирано, мнението на автора има своята подкрепа още в убеждението му, че „исторически явления като „разместването на етапи“ и „ускореното развитие“ имат само относително значение“ (с. 194). По принцип те могат да бъдат синхронизирани и при същите изходни условия насочени обратно.

Изясняването на втория въпрос (за училищното образование и личността на Берон) е изградено върху широко известни факти и съображения. Но тук те са подчинени на изложените по-горе ръководни схващания за диахронните и синхронните просвещенски явления в Българското възраждане, с което и открояват приносния характер на представяното изследване.

6. *Райнхард Лауер*. „Немската литература в България — типологически и генетически връзки“.

Диакронните и синхроничните аспекти на характеристиката и сравнителният анализ на определени епохи и явления занимават активно и автора на тази статия, познат с многобройните си проучвания из областта на руската и южнославянските литератури през XVIII—XIX в. Към разглеждането на своята тема той тръгва от съвременните методологически изисквания на сравнителното литературознание и направеното още през 60-те години от М. Бакуш разграничение между генетически връзки и типологически аналогии, взема под внимание също постигнатите резултати в изследването на немско-българските литературни взаимоотношения.

След като излага обобщено съответните принципи и разработки, Р. Лауер поставя най-напред въпроса за различията в развойния път на двете литератури. Срещаме се отново с мисълта за „забавеното развитие“ на българите, потвърдено тук в три важни посоки на общи за времето процеси. „Светове и епохи — пише той — лежат между литературния живот в Германия и усамотеното литературно дело на Паисий... Докато немската литература от 60-те и 70-те години на XVIII в. има зад гърба си 200-годишна традиция, ... Паисий се спуска сам от табула раза върху преддверието на бъдното, новото начало. Докато немската литература вече преодолява някои течения, които голямата епоха на барокото отсече през 20-те години на XVIII в. (рококо и класицизма), то от развитието на Европа Паисий пръв придобива елементи на Ренесанса и барокото. Докато немската литература изживява първите си високи точки на един изпълнен с чувство култ на индивида, Паисий открива и укрепва колективното съзнание на своя народ“ (с. 251). Още по-важно в случая е продължението на тази съпоставка, което в същност и дооформя представата за изходните позиции на постигнатата в статията характеристика и оценка на съответни процеси в две култури, които са не само географски отдалечени една от друга, но и претърпяват развитие с почти несъизмерима историческа обусловеност. „Обаче най-важната опозиция — изтъква Р. Лауер, — която прави възможно синхронното разглеждане, се състои в това, че немската литература се освобождава със сила от оковите на един ограничен, често педантичен рационализъм и от педагогическото мислене на Просвещението, докато Паисий в същото време се намира все още в предпросвещението, което безусловно ще определи на литературата на Българското възрождане национално-педагогически задачи. Значи, ако искаме да формулираме различните стадии в изходните позиции на литературните връзки между немската и българската литература, (трябва да приемем): за българите Просвещението е една задача, която те все още трябва да усвояват, а за немците — една протичаща фаза на развитие, на която те преодоляват

неговата едностранчивост, но тя не изчезва, а се издига в Хегеловия смисъл“ (с. 251).

С тези изводи, едни от които съвпадат с мнението на В. Геземан и други застъпени в сборника автори, Р. Лауер се включва също в диалога на българските учени относно типологическата характеристика на Българското възрождане и установените тогава взаимодействия с общите културно-исторически, мирогледни и художествени течения в Европа през XVIII—XIX в. Същественото и тук е не толкова в потвърдената с нови примери дистанция в развойните фази на един процес, отколкото в защитената синхронност на явления из идейната система на Просвещението. Несъмнено важна опора за попълното изясняване на тази синхронност изследователската мисъл ще намери в десетилетията непосредствено преди П. Хилендарски, защото неточно е и в бъдеще при сравняването на българската действителност с насоките и постиженията на новата епоха „История славянобългарска“ да се взема като усамотена точка или изходна „нулева позиция“. Както разглеждаме П. Берон с неговите модерни възгледи за просветата в единство със съвременниците му, така и съчинението на Паисий разкрива свои нови черти, когато бъде осветлявано предимно в контекста на новото историческо познание (наше и чуждестранно) от епохата на Просвещението. И още поради обстоятелството, че тогавашните условия са наложили сравнително късното обособяване и автономизиране на художествената литература в цялостната система на българската национална култура.

Читателят със специални интереси ще бъде заинтригуван и от останалите части на статията. В тях Р. Лауер обхваща възприемането на немската литература в България — от П. Берон и първите преводи на Христофор Шмит до библиографски сведения от най-ново време и повторно поднесеният твърдение на автора относно идейно-тематични сходства в прозаичните стихове на Н. Вапцаров и „Enfant perdu“ на Хайне. Целта е била да се очертаят главни координати на едно продължително и постоянно развивано общуване, което се преплита с възлови моменти на литературния развой. Наред с някои конкретни преценки по-голямо внимание заслужават съображенията, според които Р. Лауер определя рецепцията на немската литература в България като „външна, информативна рецепция“ (с. 263). Дори и ако се нуждае от известни уточнения или пояснения, това заключение води към по-обхватната характеристика на българо-немските литературни взаимоотношения въобще и пред отделните етапи на историята им — една актуална и амбициозна изследователска задача.

7. *Ервен Велел.* „Литературата на националното възрождане на България“.

ник от две части със студии по въпроси на българистиката и немско-българските културни взаимоотношения.

Първата част на сборника, издадена непосредствено преди конгреса по българистика, съдържа 23 изследвания, разпределени в четири дяла: история, народно творчество, език и литература, библиография. Юрген Кемерер, Хелмут Кайперт, Волф Ошлехт, Хорст Рьолдинг, Хуберт Рьозел, Стефан Троебст и Теодор Цочев осветляват различни периоди от историята на България и немско-българските културно-исторически връзки. Вторият дял на сборника съставят приносите на Дагмар Букхарт, Кристине Клес, Юлияна и Клаус Рот по въпроси на фолклора и българската етнография. Най-обемист е третият дял. В него са включени 12 изследвания и пет от тях са посветени на литературни проблеми: „За Българското възрождение: диахрония, синхрония, динамика“ от Волфганг Геземан, „Възгледът за изкуството и литературната практика на българския експресионист Гео Милев в тяхното съотношение към Рихард Демел“ от Герхард Гиезман, „Немската литература в България—типологически и генетически връзки“ от Райнхард Лауер, „Някои бележки върху „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски“ от Татьяна Зиеберт и „Литературата на Българското възрождение“ от Ервин Ведел. Тази първа част на сборника завършва с „Библиография на българистиката във ФРГ“ от Кирил Харалампиев и Хелмут Шалер, а се открива с уводни думи на Валтер Алтхамер—президент на Дружеството за Югоизточна Европа и Мюнхен, както и с кратък предговор на тримата съставители.

Както става ясно, пред нас е един сборник с широк тематичен обхват. Колкото приятно е да се отбележи похвалната идея на тримата съставители да изразят с този труд уважението на българистите във ФРГ към 13-вековния юбилей на България и Първия международен конгрес по българистика, толкова и радостно е да се изтъкне изследователският характер на отделните студии, постигнатият с тях значителен принос в изясняването на поставените въпроси. С цел да покаже доколко това е така, ще направя тук тематичен и критичен анализ на 12 проучвания, засягащи въпроси, от една страна, на българската култура и литература, а, от друга, на българо-немските културни и литературни взаимоотношения до Втората световна война. Все с оглед на това ще представя точно и сравнително по-пълно концептуалната същност на съответните проучвания, тъй като в тях специалистите могат да намерят интересувачи ги факти и методологически разработки.

* * *

1. *Хелмут Кайперт*. „Лекция на Лескин от 1877—1878 г.“

В библиотеката на Славянския семинар при университета в Бон авторът на тази ценна статия намерил подробен запис на лекции по старобългарски език, които видният немски лингвист Август Лескин чел в Бонския университет през зимния семестър на 1877—1878 г. Ръкописът е озаглавен „Старобългарска граматика“ и е част от богатия архив на Рудолф Томайзен (1857—1940), ученик и последовател на Лескин. Първоначалното предположение, че може да се касае за част от световноизвестния труд на Лескин „*Handbuch der albulgarischen (altkirchischen) Sprache*“, се оказва невярно—внимателният анализ на текста и запазените данни относно гостуването на немския учен в Бон показва само частични прилики и съпадения. Достигнал по такъв начин до убеждението, че въпросният ръкопис е запис на изнесени от А. Лескин лекции и в този смисъл буди несъмнено научен интерес, авторът на статията решава няколко въпроса. Характеризира накратко личността на Лескин и делото на неговия ученик Рудолф Томайзен, описва архивното му наследство и по-точно документите в Библиотеката на Славянския семинар, разглежда подробно намерения запис на лекциите и като разяснява изчерпателно всички сходства и различия по отношение на „*Handbuch*“, определя тяхното значение като ценен документ за изследователската и преподавателската дейност на световноизвестния немски езиковед. И най-важното е, посочва в заключение авторът на статията (с. 35), че освен своите собствени проучвания Лескин е привеждал в лекциите си мненията на други учени—особено по възлови и спорни въпроси. В научната литература за Лескин, който „не само в Германия, но и далеч извън нейните граници е получил високо признание“, статията на Хелмут Кайперт е сериозен принос, тя ще заслужи вниманието на специалистите у нас и в чужбина.

2. *Волф Ошлехт*. „В служба на двете култури. Из миналото на немско-българското сътрудничество в образованието“.

Този сравнително подробен преглед изнася многобройни данни за разпространението на немската книга в България, за състоянието на образователното дело у нас след Освобождението и характера на отклоненията оттогава насам немски училища в София, Пловдив, Плевен, Стара Загора и другаде. Интерес будят картата на различните видове немски училища в България до Втората световна война, статистическите сведения за броя на учениците през отделни години и въведената в тях система на преподаване.

Връзките в тази област авторът определя като „едно добре функциониращо поле“ (с. 42), те обхващат също следването на български студенти в редица немски университети, главно в Лайпциг, Мюнхен, Штутгарт, Хале, Гьотинген, Берлин. От 1826 до 1831 г.,

когато Петър Берон учи философия в университета на Хайделберг, техният брой постепенно нараства, особено след Освобождението, когато за това се създават и благоприятни държавнополитически условия. Любопитни са някои от приведените в статията данни: през 1914 г. България е имала всичко 2887 студенти, а 580 от тях са следвали в Германия, предимно технически науки (344), много от българските учени с научната степен „д-р на науките“ до 1928 г. са защитили своите дисертации в Германия, тъй като промоцирането у нас се въвежда едва в 1928 г.; все тогава (1928) в Софийския университет работят 64 редовни професори и 28 от тях са завършили образованието си в Германия; техният брой също нараства и през 1935 г. 80% от преподавателите във висшите училища у нас са се учили в немски университети.

И да не са напълно точни, данните от такава естество представляват несъмнено голям научен интерес. Те са и най-съдържателният компонент в статията. Но обяснението им не е пълно, а в редица случаи то е даже едностранчиво — сведено е предимно до твърдения за присъестването на немски книги, училища и наука в духовното възможане на българския народ. За съжаление остава непостигната обоснованата характеристика на съответните периоди от развитието на образованието в двете страни, правилната оценка на измененията в програмата и целите на немските училища в България и пряката зависимост на тези промени от социално-политическите условия през отделните периоди. Защото една е картината в края на миналия век и до Първата световна война, много по-различна е тя през следващите две десетилетия и особено в годините на Втората световна война, когато в светлината на историята връзките имат „характера на изключение“ (с. 41) според терминологията на автора. Изясняването на тези важни въпроси би ни помогнало да възприемем цялостно изследваните връзки като органичен дял от културните взаимодействия между българския и немския народ до Втората световна война — взаимодействия, които със своите демократични традиции са били наистина „в служба на двете култури“.

3. *Хорст Рьолинг*. „Международните научни връзки на България през 1900—1918 г. през призмата на дисертациите“.

Става дума за развитието на българската интелигенция след Освобождението и ролята на чуждестранни научни и университетски центрове. Статията е изградена върху библиографски източници и главно върху труда на М. Лазарова и Й. Данчева „Дисертации, защитени в чужбина от българи 1878—1968“ (С., 1975). Някои моменти се преплитат с изследването на Волф Олиес и допълват подхванатата от него тема за следващите в Германия българи. След най-обща и правилна в основата си характери-

стика на условията в България и на Балканите през военните 1915—1918 г. Хорст Рьолинг очертава със систематизирани от него статистически данни научната област на защитените в чужбина 78 дисертации, посочва университетите и степенува тяхното значение в зависимост от числовите показатели.

Статистическият метод довежда автора и до други уточнения, които са важни за общата характеристика на българската интелигенция. Това оригинално проучване завършва с кратки сведения за жизнения и творчески път на 47 български учени, промоцирани в чуждестранни университети.

Естествено възможни са уточнения в цифровите показатели — библиографският труд на М. Лазарова и Й. Данчева не отразява всички защитени в чужбина дисертации на българи. Но дори и като приблизително или възможно най-пълни, тези данни хвърлят допълнителна светлина върху образованието, професионалната ориентация и израстването на българската научна интелигенция, върху връзките на България с университети в различни страни от 1878 до 1918 г.

4. *Хуберт Рьозел*. „Удостояването на Михаил Арнаудов със званието „Почетен доктор на университета в Мюнстер“.

Авторът на това научно съобщение публикува архивните документи, които поясняват мотивите на Вилхелм-университет в гр. Мюнстер да избере за свой почетен доктор българския учен Михаил Арнаудов. В навечерието на Втората световна война се установяват преки делови връзки на сътрудничество между СУ „Климент Охридски“ и споменатия университет в Мюнстер. Когато ректорът на този университет проф. д-р Валтер Медиус заедно с професора по немска литература проф. д-р Хайнц Киндерман гостуват на Софийския университет, те се запознават с научното дело на проф. д-р Михаил Арнаудов и специално с неговия труд „Гьоте като човек, поет и мислител“. Завръщайки се в родината си, ректорът поставя въпроса за удостояването на българския учен с почетното звание, отправят се писма до съответните инстанции, а проф. д-р Ханс Кох от Виена изготвя обстойна рецензия за научните приноси на Михаил Арнаудов, допълнена от Е. Хофман с извадки главно от труда на Герхард Геземан „Studien zur Südslavischen Volksepik“ (1926).

Върху основата на всички документи лекант на Философския факултет изпраща на 16 април 1940 г. официално писмо, в което са изложени най-пълно мотивите за удостояването на М. Арнаудов с високото признание. В писмото между другото се казва: „Проф. Арнаудов е без съмнение водещият изследвач на българската литература. Той създаде един „Канон“ на българската литература, чиято цел е да даде обективна оценъчна таблица (Wertetafel) на най-важните и най-забележителните литературни пости-

Една немалка част от докладите са посветени на идейно-политическите измерения на Кирило-Методиевото дело в собствената му епоха. К. Куев отново се спира на „Триезичната ерес и делото на Кирил и Методий на фона на Средновековието“; Хр. Коларов (вторият автор, който по трагични причини не успя да дочака появата на този сборник) поставя въпроса за „Делото на Кирил и Методий и политиката на Източната и Западната църква към него“; изтъкнатият италиански славист С. Грачоти разглежда принципа за универсализма в мисията на Кирил и Методий, изтъквайки, че „славянският патриотизъм на Константин-Кирил и Методий не може да бъде разбран без техния европеизъм“ (с. 101) — с тази постановка можем да се съгласим, като добавим, че е вярно и обратното твърдение. От тази поредица бих искал специално да отбележа доклада на В. Тълкова-Займова „Византизъмът и делото на Кирил и Методий“. С присъщите й обективност и богата ерудиция авторката много добре разкрива съотношението между християнски икуменизъм, византизъм и „славянски патриотизъм“ (ако си послужим с термина на С. Грачоти) в делото на Кирил и Методий. На фона на нестихващите спорове, при които често се изпада в различни крайности, много трезво и съобразено с фактите и с историческата действителност звучи мнението на авторката, синтезирано в следните редове: „В рамките на политическата идеология на Византия тази мисия (Моравската — К. С.) е част от цялостната концепция за привличане на народите, които са живеели в граничните райони на византийския свят, за по-пълното им привличане към тази „общност“. Ето защо ние определено смятаме, че азбуката и първите преводи на книги са били предназначени за Моравия, а не създадени за България или още по-малко за витинските славяни независимо от това, че ни се струва възможно именно там, в манастира „Полихрон“, да е работила първоначално Кириловата група върху създаването на писмеността и превода на първите книги“ (с. 156). „Инициативата на Борис да приюти моравската мисия е свършено нов момент, който бележи скъсване с дотогавашното провеждане на византийската линия“ (с. 158). И още една мисъл на авторката, която според мен заслужава пълна подкрепа (тя е лансирана отдавна, но е припомнена отново тук): „Произходът на солунските просветители не е въпрос на национален престиж. С други думи, тяхното значение за развитието на българската книжнина си остава неизменно независимо от произхода им“ (с. 152, бел. 2). Ако може да се добави нещо към казаното от В. Тълкова-Займова, то е само това, че е крайно време да се откажем от безплодните и никому непонятни спорове и романтични увлечения и да насочим усилията си към множеството

все още неразработени или слабо разработени проблеми на кирило-методиевистиката.

Че такива проблеми съществуват, показват и езиковедските доклади, включени в сборника. Д. Иванова-Мирчева разглежда „Кирило-методиевските традиции в литературния български език през вековете“, като наред със съществуващата периодизация на говоримия български език предлага и една периодизация на българския литературен език, в чийто донационален период (IX — средата на XVIII в.) авторката разграничава три подпериода и им дава кратка характеристика. Отделни проблеми на старобългарския език разглеждат и А. Давидов („Презвитер Козма и старобългарският книжовен език“), А. Даскалова, П. Ковачева и Т. Генчева. Тук специално трябва да се отбележи докладът на Боряна Велчева „Проблеми на глаголическата писменост. Асеманиево евангелие“. Авторката с основание изтъква: „Време е да престанем да мислим, че старобългарските паметници са прекалено много проучвани и класическият старобългарски език е достатъчно познат“ (с. 168). Целият й доклад, основан на един от най-популярните старобългарски паметници, е илюстрация на тази мисъл. Поставени са и се разискват ред проблеми, които далеч надхвърлят конкретната проблематика на Асеманиевото евангелие.

На проблема за езика и преводите, но не в тясно лингвистичен аспект, а като културно-исторически и идеологически проблем, са посветени още два доклада. Ив. Харалампиев („Константин Костенечки и Григорий Цамблак за делото на Кирил и Методий“) се спира на теоретическите възгледи на търновските книжовници за създаването на азбуката и за езика на първите преводи, разглеждайки този въпрос във връзка с реформаторската дейност на Евтимий. Джузепе Делла Агата („Старобългарски и църковнославянски във въпроса за езика в България през първата половина на XIX в.“) в духа на постановките, разработени в школата на Р. Пикио,⁶ разглежда схващанията на Неофит Рилски, В. Априлов и К. Фотинов във връзка с проблема за формирането на новобългарския книжовен език.

Останалите доклади разглеждат различни аспекти на кирило-методиевските традиции в България, славянския свят и Европа до най-ново време. П. Динеков се спира на „Историческата мисия на старобългарската литература“ (на руски език), отделяйки специално внимание на ролята й за развитието на старата руска литература. П. Русев в доклада си „Възникване и развитие, характер и особености на старобългарската култура“ набелязва ред въпроси

⁶ Cpv. Studi sulla questione della lingua presso gli slavi. A cura di R. Picchio. Roma, 1972.

от общ характер. Г. Данчев и Д. Кенанов се спират на Търновската школа и на Патриарх Евтимий като продължители на Кирило-Методиевото дело. Два доклада са посветени на връзките на българската възрожденска литература с кирило-методиевските традиции. Г. Димов — „Кирило-методиевските традиции и формирането на българската национална литература“ (на италиански език) — с основание изтъква, че „тези две епохи са сходни в много и много аспекти“ и прокарва редица конкретни паралели между епохата, когато се формира българската народностна култура и Възраждането, когато се формира националната ни литература и култура. Н. Дончева-Панайотова разглежда „Легендата за покръстването на българите от Кирил и Методий във възрожденската литература“, въведена в българската литература от Паисий и дала опора на патриотичния патос на мнозина възрожденски дейци. Н. Николов в доклада си „Делото на Кирил и Методий във формирането на славянската филология“ прави обзор на основните достижения на славистиката през XIX в., като отделя специално внимание и на интереса на българските възрожденски дейци към въпросите на кирило-методиевистиката, поставени вече в един научен план. А. В. Марди-Бабинова отново се връща „Към въпроса за образа на Константин-Кирил Философ в средновековната декоративно-монументална живопис в България“, като взема отношение по някои спорни въпроси и съобщава за някои нови находки.

Славистичният аспект на Кирило-Методиевото дело е разгледан на един по-широк славянски фон в няколко доклада. Д. Ангелов се спира на въпроса за „Българската държава и славянската литература и култура“ (на френски език), а К. Хабоустякова — на въпроса за кирило-методиевските традиции в Словакия. Ат. Милчев изнася някои факти за „Кирил Философ в древноруската книжнина и изкуство“. Особен интерес буди един по-малко известен и слабо разработван у нас въпрос — за ролята на кирило-методиевските традиции в идейно-политическите борби на другите славянски страни в късното Средновековие. С лице към този въпрос ни обръща докладът на Яня Йерков-Капалдо „Кирило-методиевската традиция на границата между Полша и Русия след Брест“. Авторката разглежда преди всичко един много интересен сборник от Ватиканската библиотека (Ватикано славо 12), който, изглежда, е възникнал в униатски среди във (или около) Вилно и в който наред с догматично-полемични и документални текстове намираме преписи на две български произведения — Пространното житие на Кирил и словото на Григорий Цамблак за апостолите Петър и Павел. Възникнал през първите две десетилетия на XVII в., сборникът представлява значителен интерес

за изясняване на трактовката, която получава делото на Кирил и Методий в идейно-политическите борби след Брест-Литовския събор от 1596 г.

Значителен интерес представлява и докладът на Анджело Тамбора „Кирило-методиевската „идея“ в Европа през XIX—XX в.“ Авторът се спира подробно на различните аспекти, в които Кирило-Методиевото дело е интерпретирано в идеологическия живот на Европа през последните два века — за мотивиране на славянофилското движение, за обосноваване на националноособителни тенденции, за формулиране на определени тези на Йезуитския орден и на папския престол. Едва ли ще се съгласим с финалния извод на автора (че след продължителни странствувания и трансформации Кирило-Методиевата идея се е върнала към „корените“ си: апостоли на църковното единство), но дори това наше несъгласие ни подтиква към нов оглед на кирило-методиевската проблематика, към нови разработки на ред въпроси, които — както се вижда — са актуални и днес, при това не само в науката.

Накрая не бих излягал един „стандартен“ упрек към издателството — има досадни грешки в набора на латиница, а що се отнася до редките текстове на гръцки, то, изглежда, за нашата полиграфия още е в сила средновековната латинска фраза „На гръцки е — не се чете“ (изпитвам основателен страх да я предам в оригинал). И нещо за съставителите — може би за читателя не би било безинтересно да знае кой доклад на кой симпозиум е четен, пък и изобщо да разполага с малко по-подробна информация за двата симпозиума, чийто материали се печатат в сборника. Но, както е казал Черноризец Храбър, „не му е сега времето“ да дискутираме тези стари и вечно нерешени въпроси. Най-важното е, че в ръцете на читателя е един сборник, който показва, че вече дванадесети век интересът към делото на Кирил и Методий не стихва и че измеренията на това дело в много отношения са по-обширни от изследователските усилия, посвещавани им досега.

Красимир Станчев

1300 JAHRE BULGARIEN. STUDIEN ZUM I. INTERNATIONALEN BULGARISTIKKONGRESS

Sofia, 1981. Teil I. Hieronymus Verlag, Neuried, 1981

Трима видни българисти от ФРГ — Волфганг Геземан, Кирил Харалампиев и Хелмут Шалер — са осъществили своята прекрасна идея в чест на 13-вековния юбилей на България и Първия международен конгрес по българистика да издадат специален сбор-

КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ, СБОРНИК

Материали от научните конференции по случай 1150-годишнината от рождението му — Велико Търново, 10—11. XI. 1977 г., и Рим, 12—13. XII. 1977 г. БАН, 1981. 345 с.

Трудно е в една кратка рецензия да се представи сборник, включващ 31 доклада на изтъкнати специалисти по кирило-методиевистика и старобългаристика. Опасността да се получи не рецензия, а анотирана библиография е почти неизбежна. От друга страна, задачата е съблазнителна, тъй като позволява да се уловят някои основни тенденции в съвременната научна трактовка на епохалното дело на Солунските братя. Воден именно от тази съблазън, ще се опитам да акцентирам не толкова върху достиженията на отделните доклади, колкото върху главните насоки на научното дирене, очертани в сборника. Впрочем такава задача — но върху много по-широк материал — си поставя и първият поместен в сборника доклад на акад. Емил Георгиев „Състояние на научната проблематика по кирило-методиевистика към 1150-годишнината от рождението на Константин-Кирил Философ“ (на френски език). Той съвременно стана достояние на нашата публика,¹ поради което няма да се спирам подробно върху него. Трябва обаче да се отбележи, че ред от засегнатите в него проблеми все още очакват своето задълбочено изследване — както недоизяснените, така и тези, по които съществува на пръв поглед яснота, но тази яснота често се оказва измамна.

За илюстрация на последната мисъл могат да послужат двата доклада в сборника, свързани с изворите за делото на Кирил и Методий. Едва ли има по-познат и по-проучван старобългарски литературен паметник от Пространното житие на Кирил. И същевременно едва ли ще е погрешно, ако се каже, че и до днес ПЖК си остава неизследвано като художествено произведение — а това има отношение и към използването му като исторически извор. Докладът на преждевременно починалия великолен италиански славист Анджело Данти

„Духовният път на един светец: от мъдростта към познанието (Бележки върху глава III от Житието на Константин)“ е един блестящ опит именно за задълбочен литературоведски анализ на творбата (демонстриран само върху част от нея). В процеса на този анализ авторът използва един богат културно-исторически, библеистичен и чисто литературоведски инструментариум и със завидна ерудиция разкрива дълбокия смисъл на алегоричните епизоди в III глава на ПЖК за строежа на цялото произведение, за разбиране на символично-митологичния модел, по който се изгражда житийната биография на Кирил. Предложеният модел (схема) на композицията на глава III на ПЖК (с. 54) разкрива както майсторството на автора на житието, разгърнал тази алегорична глава в една йерархична троична композиция (3×3), така и виртуозната прецизност на анализатора, който е разкрил в детайли структурата на творбата.

Ученичката на А. Данти — Алда Джембелука-Косова — в своя доклад „Руската преправка на „Сказание за буквите“ от Черноризец Храбър“ ни отвежда към друга слабо проучена страна на изворите за делото на Кирил и Методий — текстологическата. Установеното наличие на руска преправка на Храбовата творба ясно показва, че изследователските усилия не бива да се ограничават само с издирването и обнародването на нови преписи (колкото и важна и безусловно необходима да е тази дейност), а трябва да се насочат и към критичен текстологически анализ на ръкописната традиция, който да разкрие реалните форми на битуване на една творба в средните векове. Впрочем в този доклад А. Косова изнася част от цялостната си текстологическа работа върху Храбовото съчинение, която вече е в ръцете на читателите.²

Творческото дело на Кирил в разглеждания сборник е обект на внимание също само в два доклада. В. Велчев („Константин-Кирил как философ“) се спира на един въпрос, който е сред най-непроучените в кирило-методиевистиката. От оскъдните

¹ Е. Георгиев. Състояние Кирилло-Методиевской научной проблематики в канун 1150-летней годовщины рождения Константина-Кирилла Философа. — Старобългаристика, I (1977), № 2.

² Черноризец Храбър. „О писменехъ“. Критическо издание, изготвила Алда Джембелука-Косова; словоуказател, изготвила Екатерина Дограмаджиева. С., 1980

данни, които ни предлагат Кириловото „Сказание за правата вяра“, Пространното житие на Кирил и писмата на Анастасий Библиотекар, В. Велчев прави опит да очертае по-цялостно философските възгледи на Кирил. Може да имаме резерви към някои постановки (мен лично винаги ме е смущавала категоричността, с която приписването на Кирил определение на философията в ПЖК IV се разглежда като действително принадлежало на Кирил), но широтата, с която В. Велчев поставя проблемите, заслужава безусловна подкрепа и продължаване на изследванията в тази насока.

П. Димитров и М. Тихова спират вниманието си върху „Предсмъртната творба на Константин-Кирил Философ“.³ Изследването буди значителен интерес, тъй като се базира на една сериозна текстологическа работа. Могат обаче да се изкажат съмнения в два основни пункта: 1) не е доказано (нито в работата се прави такъв опит), че Предсмъртната молитва, както и останалите молитви, Венецианският диспут и пр., са произведения на Кирил, включени (цитирани) в ПЖК — напротив, методите на агиографското творчество през Средновековието ни насочват към мисълта, че имаме работа по-скоро с „обектно“ (Бахтин) изобразено слово, с пржка реч на героя, създадена от житиеписец; 2) без да се отрича ритмичният (или ритмизиран) характер на текста на молитвата (както и изобщо на повечето молитви в нашите средновековни ръкописи), предложената реконструкция не показва и не доказва спазването на единни ритмоопределящи принципи в текста — напротив, показана е невъзможността да се говори в случая за изосилабичен ритъм и недостатъчността на елементи, позволяващи да се говори за синтактично-интонационен ритъм; позоваването на К. Тарановски не изяснява нещата в конкретния случай, а твърдението, че „в реконструираната молитва организираща роля играят съгласката и ритъмът“, респ. че „ритмичната организация на „Предсмъртната молитва“ почива на сричковата и синтактичната ритмичност“ (с. 131), е стиховедски неprecизирано. Наред с това трябва да се подчертае, че методологическата правомерност на търсенето на поетически (ритмични организирани) текстове, включени в прозаични (най-често ораторски) произведения, може вече да се счита за доказана и в това отношение търсенията на двамата автори заслужават пълна подкрепа. Нужно е обаче да се прецизира методиката на стиховедското изследване на старобългарски текстове, да се опира тя на установеното засега обективно наличие на три типа поетически ритъм в старобългарската литература — музикално-

речев (в службите), силабичен и синтактично-интонационен (най-често с него си служат поетическите пасажии в прозаични творби).⁴ Същевременно изследванията на Р. Пики върху изолоичните структури⁵ налагат да бъдем още по-precизни в разграничаването на явленията на поетическия и ораторския ритъм.

Пряко с проблема за творчеството на Кирил и Методий е свързан и докладът на Марио Капалдо „Агиографско-омилетичната литература на кирило-методиевската традиция — проблеми и перспективи на проучване“. Авторът изтъква, че в центъра на неговия интерес са агиографско-омилетичните жанрове, защото те демонстрират някои от „типичните черти и характеристични тенденции на църковнославянската литература“ (с. 159). Подчертавам този момент, защото наистина най-строга йерархичност на старобългарската жанрова система не всички жанрове и произведения имат еднаква стойност за културно-историческата характеристика на епохата — нещо, което често се пренебрегва от изследователите. М. Капалдо първо очертава кръга от доказани или възможни произведения и жанрове, принадлежащи непосредствено на кръга на Кирил и Методий, а след това се спира на литературната традиция, представляваща пряко продължение на кирило-методиевите традиции (старобългарската литература от края на IX—нач. на X в.). По повод на Херсонската легенда, констатирайки, че „хипотезата на Трифонов и Вашица запазва напълно своята стойност“, Капалдо отбелязва, че тя е една от първите прояви на „феномена на компилацията... така характерен за средновековните славянски литератури особено в православната област“ (с. 162). Към този въпрос авторът се връща и по повод на пространните жития и похвалните слова за Кирил и Методий, определяйки ги като „пръв триумф на две характерни черти на църковнославянската агиографско-омилетична литература: компилативната техника и прозодичната структура“ (с. 164). Без да се спирам на останалите интересни моменти в този доклад, искам да отбележа, че поставеният въпрос за основните принципи на старобългарското литературно творчество и за първоначалната им реализация в произведенията на Кирил и Методий, служещи като модели и образци за писателите от „златния век“, е все още в началния стадий на своето разработване.

⁴ Срв. в най-ново време разсъжденията и доводите на А. Л. Наумов. По въпросите на най-старата славянска поезия. — Старобългарска литература, 8 (1980) и цит. библиография.

⁵ Вж. Р. Пикио. Върху изолоичните структури в средновековната славянска проза. — Литературна мисъл, XXIV (1980), кн. 3 и цитираните там други работи на същия автор.

³ Вж. с незначителни изменения П. Димитров, М. Тихова. Предсмъртната молитва на Константин-Кирил Философ. — Език и литература, XXXIV (1979), № 4.

Кратък и много компетентно написан преглед на литературния развой, изграден върху широки познания за художествените явления и стойности. Оценките на автора са в най-голяма степен съобразени с гледищата в българската наука, те дават ясна представа за специфичните културно-исторически особености на епохата, за неравномерното развитие на отделните жанрове, за тясната връзка на художествената литература с националноосвободителните идеи и борби, за социалния и художествения идеал на Раковски, Чинтулов, Славейков, Каравелов и Ботев. Авторът представя също стиловите направления в българската култура и говори определено за Българското просвещение като обособено движение (Aufklärung), чийто ранен представител е П. Хилендарски. Със своите правдиви характеристики и оценки този очерк на Ервин Ведел е източник на разностранна и необходима за немския читател информация.

8. *Татяна Зиеберт*. „Някои забележки върху „История славянобългарска“.

Ново по своя характер проучване за езика на Паисий Хилендарски. Авторката установява за първи път, че в текста на Паисиевата история са употребени 1991 прилагателни имена, от които 1155 имат дълга форма, а 566 — кратка, 134 от тях са притежателни. Анализът на тези форми води към голяма проблем за мястото на Паисий в историята на новобългарския език. Т. Зиеберт отбелязва двете противоположни мнения в българската лингвистична наука: 1. Църковнославянският език като база на „История славянобългарска“ (според Ал. Теодоров-Балан, Б. Цонев, Й. Иванов и др.); 2. Определителната роля на новобългарския език (според „Л. Андрейчин и неговите ученици“ — с. 359).

При решаването на този въпрос авторката разграничава два аспекта: 1. Паисий и писменият език в България през XVIII в.; 2. Паисий и новобългарският литературен език. Наблюденията я убеждават в стремежа на Паисий да използва писмения език, какъвто за българите през XVIII в. бил църковнославянският. За всички православни славяни (също и за румъните) този език в продължение на векове е изпълнявал роля, която напоявя ролята на латинския език за католическите страни на Европа (с. 359). Същевременно новобългаризмите в „История славянобългарска“ показват, че Паисий е изучил като самоук и в зависимост от практическите нужди на църковната молитва и четения. В случаите, когато е нямал езикови образци или не е усвоил твърдо дадена форма, Паисий винаги е използвал форми на народния език (с. 360). В подкрепа на тезата, че Паисий е искал да пише на църковнославянски, е също превъзможването на инфинитива и в много случаи на „аналитичните и конструкционни форми с „да“ (с. 360).

В заключение Т. Зиеберт изтъква: „Не е възможно Паисий да бъде определен като

„родоначалник“ на новобългарския писмен език поради старанието му да пише на църковнославянски“ (с. 363).

9. *Герхард Гиезман*. „Взгледът за изкуството и литературната практика на българския експресионист Гео Милев в тяхното съотношение към Рихард Демел“.

Едно подробно съпоставително изследване за сходствата в естетическите схващания и художественото творчество на двамата поети. Основания за подробното разглеждане на темата авторът вижда в няколко посоки — Гео Милев е защитник на модернизма в европейските литератури, неговия положителни страни изтъква последователно в статиите, писмата и поезията си, не на едно място и неведнъж посочва Рихард Демел като образец, връзките му с този немски поет не са частични, а обратно — много интензивни и почти непроучени. Същевременно авторът на статията изразява неяснотите с някои становища за художествения идеал и метод на Гео Милев в българската литературна наука, по-специално с концепцията на Георги Марков за модернизма на Гео Милев. В подкрепа на своето разбиране Г. Гиезман привел много множество разнородни факти из живота и творчеството на Гео Милев. Те показват, че от 1911 г., когато в рецензията си за сборника на П. Р. Славейков „Немски поети, отбор песни и характеристики на поетите“ за първи път отбелязва името на Демел, до 1925 г. Гео Милев е в постоянно и задълбочаващо се общуване с неговия идеен и творчески свят — едно общуване, което според автора на статията не познава промяна и още по-малко разколебаване в първоначално дадената положителна оценка, потвърдена и осмислена най-пълно от Гео Милев през лайпцигския период на живота му.

Тълкуването на тези факти, анализът и преведените от Гео Милев стихове на Демел, съпоставителното разглеждане на определени творби на двамата поети, оценката на други качества (широкото използване на източниците, коректния тон на полемиката, точно предадените цитати на български език в немска транскрипция и пр.) разкриват изследователския характер на студията. За съжаление от погледа на автора са отпаднали някои нови проучвания за Гео Милев и немско-българските литературни връзки тогава, за модернизма и символизма в българската литература, намереният текст на дисертацията на Гео Милев и т. н. Познаването на тези нови моменти би дало възможност на Р. Гиезман да уточни и преди всичко да обогати някои от своите изводи.

10. Както бе споменато, в сборника са включени три статии за фолклора и етнографията на българите: „Към въпроса за тахнономията на българската народна песен“ от Дагмар Буркхарт, „Към въпроса за задругата — историкоизследователски аспекти“ от Кристине Клес, „Сватба в едно източ-

нобългарско село“ от Юлияна и Клаус Рот. Изградени върху широка библиографска и фактологична основа, трите изследвания съдържат оригинални разработки, свидетелстващи за общотеоретичните и българистичните познания на авторите.

В първата статия се подновяват дългогодишните усилия за изграждането на една система на фолклора и нейното съотнасяне към българската народна песен. След като припомня познатите общи класификации на Вук Караджич, В. Латкович, П. Диневков, В. Войтг, особено Р. Аушерлиц и други съвременни учени, Дагмар Буркхарт предлага свои уточнения относно общите критерии, които предопределят класифицирането и на българското народно творчество. Докато втората статия повдига отново въпроса за определението на задругата и нейното многообразие, то проучването на Юлияна и Клаус Рот представлява едно подробно описание на българска сватба в с. Жеравна, Котелско. Показателни за изследователския подход на двамата автори са дадените в статията четири снимки за различни моменти от сватбата и особено трите таблици: Схе-

матична представа за „събитието“, Структура и драматичност на деловите отношения, Предаването на чеиза и интерпретация на неговото значение.

* * *

Такива са най-важните тематични и концептуални особености на представените тук изследвания в първата част на сборника „1300 години България“. Авторите им — известни българисти и слависти от ФРГ — са постигнали значителни резултати в изясняването на интересуващи ги общи и частни въпроси на българската литература и култура, на българо-немските културни и литературни взаимоотношения до Втората световна война. Сега познаваме сравнително най-пълно техните схващания по изследваните въпроси и е приятно да се подчертае, че тези схващания обогатяват изследователския процес и демократичните задачи на научното сътрудничество между двете страни.

Илия Конев